

DE BIJLOKE IN NOORDOOST-VLAANDEREN, HAAR GRONDBEZIT EN DE EXPLOITATIE DAARVAN IN DE VIER AMBACHTEN, TUSSEN 1200 EN 1600

Adrie de Kraker

1. Inleiding*

Een onderwerp als de economische activiteit van Vlaamse kloosters in gebieden buiten het huidige Vlaanderen, krijgt over het algemeen weinig aandacht. Belangrijke onderzoeksresultaten op dit vlak dateren alweer van enkele decennia terug, terwijl meer recente onderzoeksresultaten maar moeilijk toegankelijk zijn.¹ Dit artikel wil daarom voorzien in een leemte op genoemd terrein. In deze bijdrage bestuderen we het grondbezit van De Bijloke, klooster annex hospitaal te Gent.² Centraal hierin staat de abdij, die sedert haar oprichting in

* Dank is verschuldigd aan em. prof A. Verhulst voor zijn aanwijzingen.

¹ VERHULST (A.), *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe - XIVE eeuw)*. Bijdrage tot de kennis van de structuur en de uitbating van het grondbezit in Vlaanderen tijdens de Middeleeuwen, Brussel, 1958. DE MEY (G.), *De financiële organisatie van de Sint-Pietersabdij te Gent in de tweede helft van de 14de en de eerste helft van de 15de eeuw*, ongepubl. lic. verhandeling Gent 1979/80. PAIRON (E.), *De financiële organisatie van de Sint-Baafsabdij te Gent in de XIVE - XVe eeuw*, ongepubl. lic. verhandeling Gent, 1977/78. PAIRON (E.), De financiën van de Sint-Baafsabdij in de 14e - 15e eeuw, in: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, N.R., XXXV, 1981, pp. 61-79. VERELST (D.), *Grondbezit en grondbeheer van de abdij van Boudelo van de 14de eeuw tot omstreeks 1578*, ongepubl. lic. verhandeling Gent, 1976/77. VERHOEST (Chr.), *De financiële organisatie van de abdij Nieuwenbos (1433-1504)*, (ongepubl. lic. verhandeling Gent, 1970.

² VAN ACKER (G.), *Abbaye de la Byloque à Gand*, in: *Monasticon Belge*, t. VII, dl. 3, pp. 329-355. Vgl. ook: VAN DEN KERKHOVE (A.) en Y. HOLLEBOSCH - VAN RECK, *Het abdijs hospitaal van de Bijloke*, Gent, 1973, catalogus bij de tentoonstelling in het Museum De Bijloke te Gent van 19 mei - 30 juni 1973, hiervan pp. 7-22. A. VAN HEDDEGHEM, *Een Middeleeuws Abdijs hospitaal De Oude Bijloke. Gentse hospitalen en ziekenverzorging, 1146 - 1797*. Antwerpen/Amsterdam, 1978. WALTERS (Jos.), *Geschiedenis der zusters der Bijloke te Gent*, Gent, 1929. In dit boek wordt een chronologisch overzicht van de geschiedenis van genoemde instelling gegeven, waarbij terloops het grondbezit wordt aangeroerd. Meer aandacht aan het grondbezit treffen we aan in GOTTSCHALK (M.K.E.), *De Vier Ambachten en het Land van Saafinghe in de Middeleeuwen*, Assen, 1984.

ADRIE DE KRAKER

1228 de goederen van het hospitaal beheerde.³ Het zwaartepunt van het grondbezit van de abdij lag benoorden Gent in het gebied dat de Vier Ambachten was genaamd. Dankzij de inkomsten uit dit noordelijk gelegen grondbezit konden de nonnen hun religieuze plichten vervullen en de zieken in het hospitaal worden verzorgd.

We richten in het bijzonder de aandacht op de opbouw en omvang van het grond- en tiendbezit van De Bijloke in de Vier Ambachten.⁴ Het gaat hier overwegend

1. Fragment van de zgn. Dampierre-kaart. Het gebied met de Vier Ambachten benoorden Gent circa 1280 (Rijksarchief Gent, Kaarten & Plans, 812)

³ Vgl. C. VLEESCHOUWERS, Het beheer van het O.L.V.-hospitaal te Gent en de stichting van de cisterciënzerinnenabdij O.L. Vrouw-ten-Bos (1215) en Bijloke (1228) door Uten Hove's, in: *Annalen van de Belgische Vereniging voor Hospitaalgiedenis*, IX, 1971, pp. 13-34. Aanvankelijk zou de in 1215 gestichte abdij O.L.Vrouw-ten-Bos de hospitaalgoederen beheren. Maar door onenigheid tussen abdij en hospitaal werd in 1228 de Bijloke-abdij gesticht. Om te voorkomen dat de nieuwe abdij te machtig werd, werd vastgelegd dat de inkomsten ten goede zouden komen aan de verzorging der zieken in het hospitaal en dat het aantal monialen aanvankelijk tot 25 beperkt zou blijven. Later werd dit aantal verder uitgebreid. Vgl. VAN HEDDEGHEM, o.c., pp. 53-62.

⁴ Vgl. onze eerdere studies over de Vlaamse abdiigoederen: DE KRAKER (A.M.J.), Het grondbezit van de abdij Ter Duinen en de exploitatie daarvan in Noordoost-Vlaanderen tussen 1196 en 1645, in: *De Duinen*, 20e, 1990, pp. 33-84. DE KRAKER (A.M.J.), De rol van de cisterciënzer abdijen bij de vorming van het middeleeuwse landschap en de exploitatie van de grond tot het eind van de zestiende eeuw, in: DE KRAKER (A.M.J.), Harry VAN ROYEN en Marc E.E. DE SMET, 'Over den Vier Ambachten', 750 jaar Keure en 500 jaar Graaf Jansdijk, Kloosterzande, 1993, pp. 251-263.

GRONDBEZIT BIJLOKE IN DE VIER AMBACHTEN

om een gebied met vruchtbare polders dat lag ingeklemd tussen de Honte of Westerschelde in het noorden en de Oudburg van Gent met het Land van Waas in het zuiden. Deze zeepolders liggen nu goeddeels in Zeeuwsch-Vlaanderen en vielen tijdens het laatste kwart van de zestiende eeuw ten prooi aan militaire inundaties. Nog steeds ligt een deel van het oude cultuurland onder water.

Verder zullen we onderzoeken op welke wijze De Bijloke haar grondbezit in deze polders heeft uitgebaat. We proberen daarbij tevens na te gaan welk profijt dit grond- en tiendbezit het klooster heeft gebracht.

Over het grondbezit van het klooster bestaan enkele belangrijke bronnen. Naast de vele losse documenten die zich in het fonds De Bijloke en Terhagen bevinden in de Kliniek van Maria Middelaers (St.-Denijs Westrem), worden in het Stadsarchief te Gent enkele leggers van goederen uit de veertiende en vijftiende eeuw bewaard.⁵ Vanaf 1469 is er nog een hele reeks pachthandboeken. De algemene rekeningen zijn daarentegen pas vanaf het midden van de zestiende eeuw bewaard gebleven. Ondanks dit bronnenmateriaal kan het onderzoek naar de hier behandelde aspecten van het grondbezit van De Bijloke geenszins aanspraak maken op volledigheid.

2. De opbouw van het grond- en tiendbezit

De vroegste activiteit van De Bijloke, aanvankelijk O.L. Vrouwe Ten Bossche geheten, in de Vier Ambachten dateert van even na 1215, toen het klooster een uithof (*curtis*) stichtte in de nabijheid van de Antwerpse heerweg.⁶ Deze uithof die *Rostine* werd genaamd, bestond voornamelijk uit heide en lag even ten zuiden van Zelzate.⁷ Daarnaast werden door Ten Bossche ook andere bezittingen in het Assenederambacht verworven.⁸

Toen de scheiding tussen Ten Bossche en het hospitaal te Gent in 1228 een feit was, ontstond de nieuwe abdij 'De Bijloke' die in de eerste helft van de dertiende

⁵ H. ROMBAUT, *Bronnen voor de agrarische geschiedenis van het middel-eeuwse graafschap Vlaanderen*. Dl. III. *Dokumenten bewaard in de stadsarchieven te Aalst, Brugge, Gent, Hulst, Menen, Oudenaarde, Tielt, Veurne en de O.C.M.W.-archieven te Brugge, Damme, Ieper, Oudenaarde*. Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, publikatie nr. 106. Gent 1991, pp. 53-60.

⁶ VLEESCHOUWERS (C.), De sites van de cisterciënserzinnenabdij O.L. Vrouw-Ten-Bos (Nieuwenbos), in: *Kultureel Jaarboek van de Provincie Oost-Vlaanderen*, 1971, pp. 259-266. VLEESCHOUWERS (C.), Het beheer, art. o.c. Vgl. ook GOTTSCHALK, o.c., p. 82.

⁷ VERHULST (Adriaan), *Landschap en landbouw in middeleeuws Vlaanderen*, Gemeentekrediet Gent, 1995, pp. 81-83 en 134-139. GOTTSCHALK, o.c., p. 22.

⁸ VLEESCHOUWERS (C.), *Het archief van de abdij van Boudelo te Sinaai-Waas en te Gent*, Deel II, Regesten der Oorkonden, Brussel, 1983, 2 banden, hiervan regesten nrs. 10, 19 en 43 (overgenomen cijns van het Wittochospitaal) en nr. 51 (goederen te Gent).

ADRIE DE KRAKER

eeuw steeds meer gronden verwierf.⁹ De abdij telde toen 25 zusters.¹⁰ In 1246 bevestigde gravin Margaretha het bezit van De Bijloke in het Assenederambacht dat reeds 328 bunder of 984 gemeten omvatte.¹¹

Eveneens breidde het goederenbezit zich in het Axelambacht uit. Bij Zaamslag verwierf de abdij 300 gemeten land en een tiende. Door voortdurende uitbreiding rondom Zaamslag en verder onder meer te Willemskerke kwamen er nog eens 361 gemeten en enkele tienden bij. De abdij liet intussen haar twee uithoven omgeven door grachten.¹² Ook in de parochie Wachtebeke verwierf de abdij bezit in de vorm van moergronden die naast het bezit van de abdij van Marquette lagen in het zogeheten *Marquettemoer*.¹³ Inmiddels deelde De Bijloke de inkomsten uit haar bezittingen met het hospitaal te Gent.

In de tweede helft van de dertiende eeuw ging de uitbreiding van het bezit van De Bijloke voort. Bij Axel in de polder Geroudsee en in de Grote en de Kleine Buth bezat De Bijloke in 1260 al ruim 193 gemeten en had ook daar een nieuwe uithof gesticht.¹⁴ Kort daarna kreeg de abdij nog een schenking van 25 gemeten land vlakbij Axel, 60 gemeten in Copwijck en een stuk moergrond in Zuiddorpe.¹⁵

⁹ VLEESCHOUWERS, Het beheer, art. o.c., (zie hiervoor, noot 3) en VLEESCHOUWERS, *Regesten*, nr. 86, oorkonde van 1234, vgl. nrs. 87 en 107.

¹⁰ VLEESCHOUWERS, *Regesten*, nr. 117 (anno 1243).

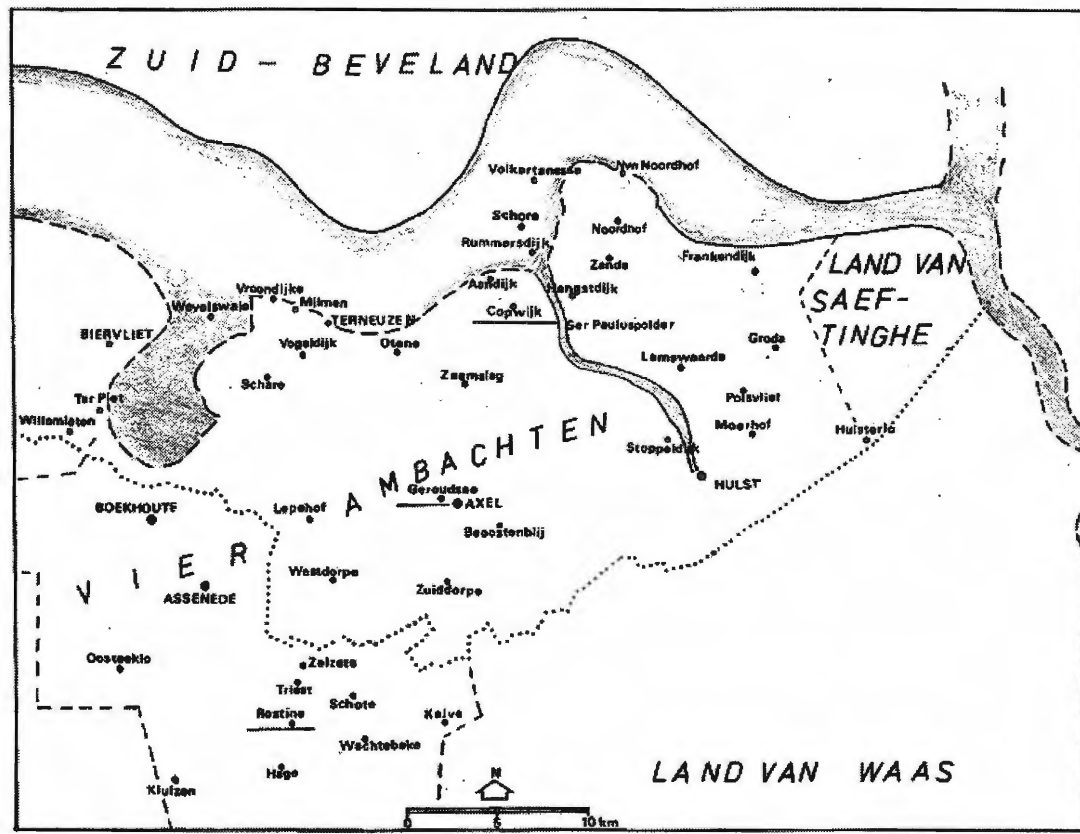
¹¹ GOTTSCHALK, o.c., pp. 82-83. Op p. 94 noemt de auteur nog de verwerving van novale tienden van Zeger van Kortrijk in het Assenederambacht. Het is niet duidelijk of deze in de bevestigingsoorkonde van 1246 zijn opgenomen. Reeds in 1238 bevestigde Otto, elect-bisschop van Utrecht het tiendbezit van De Bijloke in de 'Gentse Vier Ambachten' (VLEESCHOUWERS, *Regesten*, nrs. 102 en vgl. 134).

¹² GOTTSCHALK, o.c., pp. 83-84.

¹³ Vgl. DE REU (E.), Historisch-geografisch onderzoek betreffende de moergronden in de vier ambachten tijdens de 12e, 13e en 14e eeuw, in: *Jaarboek v/d Oudheidkundige Kring "De Vier Ambachten"*, 1960/61, pp. 31-70. Vgl. ook BOONE (Marc), Twee enquêtes over het beheer van de grafelijke moergronden in de Vier Ambachten (1424-1425), in: *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, t. CLXI, 1995, pp. 227-278. Vgl. ook VERHULST, *Landschap en landbouw*, o.c., pp. 81-83.

¹⁴ GOTTSCHALK, o.c., p. 103. De polder Geroudsee bestaat thans niet meer.

¹⁵ GOTTSCHALK, o.c. pp. 103 en 133. Copwijck lag benoorden Zaamslag en paalde in het oosten aan de Hulsterhaven die Hulst met de Honte verbond.

2. Uitbatingscentra van abdijen in de Vier Ambachten, circa 1400. De drie onderstreepte namen zijn uithoven of exploitatiecentra van De Bijloke (bewerkt naar Gottschalk, 1984, p. 72-73).

ADRIE DE KRAKER

Tabel 1. Grond- en tiendbezit van De Bijloke in de Vier Ambachten rond 1300

plaats	woestine/moer	land
1. Uithof Rostine	984 gemeten	
2. Copwijck en omstr.		40,5 gemeten (uithof)
3. Zaamslag en omstr.		312 gemeten
4. Willemskerke		60 gemeten
5. Koudekerke		18 gemeten
6. diverse locaties	—	—
7. Axel en omstr.	204 gem. moer	174 gemeten (2 uithoven)
	6 gem. woest.	
8. Zuiddorpe	60 gem. moer	
9. Westdorpe (Lepe)	30 gem. moer	
	3 gem. woest.	
10. Wachtebeke	54 gem. moer	
- tiende te Wevelswale		6 gemeten
- tienden Wachtebeke (2/3 in novale en oude)		

— geen gegevens

BRON: Gottschalk, o.c., pp. 153-154, 265

Rond 1290 schijnt de abdij bij Axel een polder te hebben bedijkt.¹⁶ De grootte van dit nieuw bedijkte land blijft echter onduidelijk. Tegen 1300 stagneerde de snelle uitbreiding van het bezit van De Bijloke. De abdij bezat toen ruim 610 gemeten land en circa 1340 gemeten woeste gronden die voor een belangrijk gedeelte uit moer bestonden. Gottschalk schrijft de snelle uitbreiding van het bezit van de abdij toe aan de nauwe banden die er tijdens de dertiende eeuw hebben bestaan met de heren van Axel.¹⁷

Tijdens de eerste helft van de veertiende eeuw breidde het bezit van De Bijloke zich nog uit met 15 gemeten moer te Moerbeke, enkele kleinere percelen land te Aandijke en enige aankopen nabij Zaamslag en Axel.¹⁸

In de legger uit 1344 treffen we alle goederen van De Bijloke aan, hierin wordt echter geen omvang van het goed *Rostine* genoemd. Het vergt dan ook een grondige analyse van dit register om precies te weten hoe omvangrijk het grond- en moerbezit van de abdij toen reeds was geworden. Na een eerste lezing van het document blijkt het bezit met inbegrip van de uithof *Rostine* al bijna 2400 gemeten te omvatten (tabel 2).¹⁹

¹⁶ GOTTSCHALK, o.c., p. 206.

¹⁷ GOTTSCHALK, o.c., p. 152. De zus van Olivier II, heer van Axel was religieuze te Bijloke en zijn broer was daar kapelaan.

¹⁸ GOTTSCHALK, o.c, pp. 225, 232-233 en 258.

¹⁹ Stadsarchief Gent (verder afgekort als SAG), reeks LXXV De Bijloke, nr. 230.

GRONDBEZIT BIJLOKE IN DE VIER AMBACHTEN

Tabel 2. Het landbezit van De Bijloke in de Vier Ambachten in 1344

Gebieden	gemeten	roeden
1. Zaamslag/Ghenderdijck	107m	202,5r
2. Oud- en Nieuw-Othene	67m	401r
3. Aendijcke	78m	120r
4. Copwijck	254m	176r
5. Beoostenblije	432m	34,5r
6. Geertsee	93m	150r
7. Steelandt	84m	13r
8. Willemskerke	87m	180r
9. Mulmepolder	26m	19r
10. Vremdijke/Terneuzen	17m	89r
11. Koudekerke	35m	126r
12. Boekhoute	29m	224r
13. Peerboom	12m	293r
14. Moerkerke	14m	75r
15. Nieuwekerke	25m	41r
16. Wevelswale/Hertinghe	18m	172r
17. Assenede	10m	256r
18. Hulsterambacht	3m	28r
west v/d Hulsterhaven		
oost v/d Hulsterhaven		
19. Uithof 'Rostine'	984m*	
Totalis	2383m	200r
	(1062 ha)	+

BRON: SAG De Bijloke nr. 230, gefol. legger 1344. De woeste gronden in Assenederambacht ontbreken in de legger. Bij het grondbezit in Beoostenblije zijn ook 150 gemeten en 158 roeden woeste gronden inbegrepen. *GOTTSCHALK, o.c., p. 131.

Ook na 1344 gaat de uitbreiding van het bezit van het klooster in de Vier Ambachten door. Vooral in de polders rondom Zaamslag, in Copwijck en vlakbij Axel is een forse toename te bespeuren en in de evering Copwijck.²⁰ Maar op sommige plaatsen, zoals te Othene, is er echter ook landverlies. Behalve de legger uit 1420 geven ook de handboeken, waarvan er enkele uit de tweede helft van de vijftiende eeuw worden bewaard, de omvang van het bezit

²⁰ Zo kocht De Bijloke in 1411 verder ook nog twee percelen land in het Hulsterambacht, tezamen 48 gemeten. GOTTSCHALK, o.c., pp. 406-407. Vgl. verder VLEESCHOUWERS, *Regesten*, nr. 906, aankoop van moergrond in 1445 op een niet nader genoemde plaats zodat de wekelijkse bier- en wijnpitanties in het hospitaal konden worden verhoogd.

ADRIE DE KRAKER

weer.²¹ In principe kan de omvang van het bezit van De Bijloke aan de hand van deze documenten worden gereconstrueerd. Maar in realiteit stuit zo'n reconstructie op wezenlijke problemen. Zo merkt de ontvanger meermaals op in zijn handboeken dat hij de juiste grootte van bepaalde percelen niet wist. Bovendien hanteert hij voor de geografische ordening twee verschillende criteria en probeert hij de pachtlanden zowel per evering als per parochie te ordenen.²² De reconstructie van deze handboeken en de legger uit 1420 is slechts mogelijk na een zeer nauwkeurige en omstandig beredeneerde analyse. Slechts bij benadering - en onder zeer groot voorbehoud! - schatten we de grootte van het bezit van De Bijloke in de Vier Ambachten in de tweede helft van de vijftiende eeuw op circa 3600 tot 3700 gemeten.²³

Aan de uitbreiding van het bezit van De Bijloke kwam een abrupt einde door de troebelen die plaatsvonden tijdens de burgerkrijg tussen Gent en Maximiliaan van Oostenrijk enerzijds en door de nood die kennelijk in het hospitaal te Gent heerste anderzijds. Zo verkocht de abdis 60 gemeten land in de parochie

²¹ SAG De Bijloke, 409, legger uit 1420; nr. 392, handboeken van verpachtingen uit 1469-1474.

²² SAG De Bijloke, nr. 392 e.v. Zo strekte de parochie Aandijke zich uit tot een eind in de evering [= watering] Copwijck. Bovendien lag in deze evering ook de grens tussen het Axel- en Hulsterambacht, waardoor percelen onder Hulsterambacht worden geplaatst die eigenlijk in de evering Copwijck lagen. Hoewel het in het kader van dit artikel te ver leidt een nauwkeurige reconstructie te maken, strekt het toch tot aanbeveling dit alsnog te doen omdat het belangrijk inzicht kan geven in onder meer de percelering en bedrijfsgrootte van laat-middeleeuwse pachthoeven in zeekleipoldergebieden.

²³ Volgens de handboeken uit 1469/74 was de omvang van het land van De Bijloke het meest uitgebreid onder meer te Zaamslag (646 gemeten), in Copwijck (584 gemeten), Aandijke (100 gemeten), aanweerszijden in van de Hulsterhaven in Hulsterambacht (223 gemeten) en in Gheertsee (341 gemeten). De grootte van het goed 'Rostine' werd vermeld. Ook met de reeds in tabel 1 genoemde locaties komen we rond 1470 op een geschatte totale omvang van 3700 tot 3800 gemeten.

GRONDBEZIT BIJLOKE IN DE VIER AMBACHTEN

Zaamslag ten behoeve van de verzorging van de zieken in het hospitaal te Gent.²⁴ In 1488 overstroomde een belangrijk deel van het grondbezit in het westen van de Vier Ambachten (tabel 3).²⁵

Tabel 3. Grond- en tiendbezit van De Bijloke in de Vier Ambachten door inundatie in 1488 verloren

gebieden	handboeken		volgens WALTERS	
1. Gheertsee	340m	156,5r	346m	25r
2. Terneuzen: 12 hofsteden en	129m	262,5r	}	
3. Willemskerke	81m	86r	} 244m	80r
4. Hertinghe/Vremdijke	24m	6r	}	
5. Steelandt	87m	225r	94m	168r
6. Peerboom en Moerstraete	27m	247r	34m	47r
7. Assenede	—		22m	225r
8. Nieuw-Othene			12m	
Tezamen:	691m	83r	755m	245r
	(308 ha)		(337 ha)	+

BRON: SAG, De Bijloke, nr. 392; WALTERS, p. 137.

Bij de verschillen dienen enkele kanttekeningen te worden gemaakt.²⁶ Walters heeft kennelijk abusievelijk het bezit dat De Bijloke in Nieuw-Othene reeds verloren had in verband gebracht met de inundatie in 1488. Dit geldt ook voor een deel van het bezit bij Assenede. Ook gedurende de zestiende eeuw bleef hier een deel van het landbezit behouden, want reeds in 1494 werd bij Assenede wat gebied herwonnen door de aanleg van de Landdijk van de Vier Ambachten.²⁷ Van het overige in 1488 overstroomde bezit werd maar weinig meer gerecupeerd. Bij de herdijking van Willemskerke legde de abdij in 1515 nog in voor 170 gemeten, maar na enkele mislukte bedijkingspogingen was dit voor nog slechts 100 gemeten.²⁸

²⁴ GOTTSCHALK, o.c., p. 525.

²⁵ DE KRAKER (A.M.J.), Dijk aanleg en dijkherstel in Noordoost-Vlaanderen tijdens de zestiende eeuw. Een kwestie van geld en organisatie, in: *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis*, 2e, 1993, pp. 26-38. DE KRAKER (Adrie), De grote Landdijk van de Vier Ambachten, 1494-1586, in: DE KRAKER (A.M.J.), Harry VAN ROYEN en Marc E.E. DE SMET, 'Over den Vier Ambachten', o.c., pp. 187-193.

²⁶ Ter vergelijking een processtuk uit de achttiende eeuw dat uitgaat van een verlies van 1208 *lb. gr. vls.* en 579 gemeten en 134 roeden pachtland van De Bijloke in 1488 (SAG, De Bijloke, nr. 448, bundel met o.a. processtukken). In dit stuk treffen we wat cijfers aan die ook door WALTERS worden genoemd (p. 137).

²⁷ DE KRAKER, Landdijk, o.c.

²⁸ Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer, nr. 28055, bedijkingsrekening van Willemskerke 1514/15 en nr. 28057, bedijkingsrekening van Willemskerke van 1516/18.

ADRIE DE KRAKER

Leverde de reconstructie van het grondbezit van De Bijloke voor 1500 aan de hand van de leggers en handboeken van de ontvanger problemen op, voor de zestiende eeuw kunnen we een beroep doen op de everingboeken.²⁹ De gegevens uit deze bronnen kunnen we vervolgens confronteren met de gegevens omtrent de omvang van het grondbezit van De Bijloke uit de pachthandboeken, de algemene rekeningen en de in 1579 opgemaakte staat van het klooster (zie tabel 4).

Tabel 4. Omvang van het grond- en tiendbezit van De Bijloke in de Vier Ambachten, tweede helft zestiende eeuw

gebieden	everingboek		1556		1573		1579	
1. Zaamslag, Aend- en Ghenderdijcke*	616m	128,5r	656m	107,5r	616m	9r	601m	94r
2. Copwijck	575m	110r	609m	296r	609m	26r	603m	64r
3. Beoosten- en Bewestenblijje	659m	111r	776m	53,5	737m	119r	707m	131,5r
4. Hulsterambacht	33m	150r*	175m	162r	193m	160r	166m	8r
5. Boekhoute	9m	110r	—	—	—	—	—	—
6. Assenede	—	—	—	—	87m	213r	—	—
Goed 'Rostine'	—	—	—	—	988m	146r	964m	209r
Goed te 'Loos' verspreid	—	—	65m	177r	66m	192r	—	—
			—	—	352m	177r**	—	—
totaal:					3661m	14r	3109m	98,5r
						(1631 ha)		(1385 ha)
tiendbezit: ³⁰ - tiende te Wachtebeke (grote tiende) - tiende te Zelzate - tiende St. Andriespolder - tiende te Assenede (<i>Pollanentiende</i>) - tiende te Winkel - tiende te Bassevelde (<i>Spillehillietiende</i>) - tiende te Ertvelde								

— geen gegevens.

* Hierbij is inbegrepen de Schreydijckpolder, die volgens het everingboek tot Copwijck behoort. In Schreydijck was circa 100 gemeten van De Bijloke.

** De rekening geeft geen nadere gegevens omtrent aard of ligging van dit bezit.

BRON: Stadsarchief Gent, De Bijloke, nrs. 297, 395 en 415.

²⁹ Zie over de everingboeken uit de Vier Ambachten: DE KRAKER (Adrie), Vlaamse everingboeken uit de 16e eeuw; een multidisciplinaire benadering van een miskende bron, in: *Historisch-Geografisch Tijdschrift*, 1, 1995, pp. 20-34.

³⁰ Kliniek Maria Middelaars te Sint-Denijs-Westrem (verder afgekort als KMM), fonds De Bijloke, Q-16, stuk van 23 mei 1513, waarin de afbakening en de grootte van de tiende van Wachtebeke wordt omschreven. Ook nrs. Q-18 e.v., nrs. R-19, 20 en 21, R-33, R-15, 16 en 17 over de tiende te Zelzate. Nrs. S-1 tot en met S-8, S-20 en S-30 over de tienden te Zelzate, Winkel, Wachtebeke en in de St. Andriespolder. Ook nr. U-31 over de tiende te Wachtebeke.

GRONDBEZIT BIJLOKE IN DE VIER AMBACHTEN

Volgens het uit 1562 daterende everingboek van Copwijck bezat het klooster hier 575 gemeten en 110 roeden, terwijl de andere wat vroegere en latere bronnen eenduidig een omvang van wat boven 600 gemeten aangeven.³¹ Waar dit verschil vandaan komt, blijft onduidelijk. Verder bezat het klooster in de overige polders rondom Zaamslag volgens de everingboeken van de Zaamslagpolders ca. 616 gemeten, hetgeen vrijwel overeenkomt met de andere bronnen.³² De

3. Kaart van Franchois Horenbault uit 1569 met de evering Copwijck en daarin enkele hoeven van De Bijloke (Rijksarchief Gent, Kaarten & Plans, 2547)

³¹ SAG De Bijloke, nr. 406 (everingboek Copwijck). In een verpachtungskohier uit 1582 wordt een omvang van minstens 160 gemeten 127 roeden vermeld (KMM, De Bijloke, V-26, kohier van 25 april 1582).

³² KMM Terhagen, nr. D-19, everingboeken uit 1564 van Aandijke, Oudt- en Nieuw-Othene. Vgl. Rijksarchief in Zeeland, Ambachtshoerlijkheid Zaamslag, 71, everingboeken Ghenderdijcke, West-Zaamslag en Oudt-Othene 1543-1557. Vgl. SAG De Bijloke, nr. 395. Het pachthandboek uit de jaren 1556/57 geeft - wellicht abusievelijk - een grotere omvang van het grondbezit. Dit verschil komt vooral tot uiting in de evering Ghenderdijcke. Volgens het everingboek uit 1543 bezat De Bijloke hier echter maar 415 gemeten.

Bijlokeabdij was samen met Boudelo, het Rijke Gasthuis en de Orde der Tempeliers verantwoordelijk voor het dijkonderhoud benoorden Zaaamslag.³³ Uit het everingboek van Bewestenblijje weten we dat De Bijloke ca. 395 gemeten bezat die voornamelijk in de Bijloke- en Justaespolder lagen.³⁴ Dit bezit maakte deel uit van de uithof van de abdij die in laatstgenoemde polder lag. In de evering van Beoostenblijje lag het grondbezit van het klooster zeer verspreid. In totaal beliep het grondbezit volgens het uit 1566 daterende everingboek 264 gemeten en 43 roeden.³⁵ De verschillen in omvang van het grondbezit in beide everingboeken vermeld en uit de andere bronnen, wordt vooral verklaard uit het feit dat in die de algemene rekening en pachthandboeken ook landbezit bij 'Speye' wordt vermeld.³⁶

Volgens het everingboek van Rietvliet uit 1518 had De Bijloke daar 33 gemeten en 150 roeden.³⁷ Deze evering lag evenwel beoosten de Hulsterhaven, terwijl de andere bronnen het volledige grondbezit van De Bijloke in Hulsterambacht hebben opgenomen, dus ook dat aan de westzijde van genoemde haven.

Het grondbezit in Assenederambacht was volgens het everingboek uit 1565 slechts 35 gemeten en 231 roeden, maar volgens een kohiertje uit 1610, dat in het archief van De Bijloke zelf berust was dit inmiddels veel meer geworden.³⁸ We zagen ook eerder dat de abdij bezuiden Zelzate en rondom Wachtebeke uitgestrekte woeste gronden en moeren bezat. In Boekhouterambacht had De Bijloke slechts 9 gemeten en 110 roeden land.³⁹

Hoewel ook de algemene rekening van 1573/74 niet overal volledig is en de staat van de kloostergoederen uit 1579 evenmin, is het toch wel duidelijk dat De

³³ Rijksarchief Gent, Boudelo, 2699. Vgl. ook DE KRAKER (Adrie), Activiteiten van de Tempeliers in Zeeland. Domein en invloed van de Tempelridders nabij Axel en Zaaamslag, 1200-1584, in: *Zeeland*, 1994, pp. 1-9.

³⁴ KMM Terhagen, D-16, everingboek van Bewestenblijje uit 1549. In de Bijlokepolder bezat het hospitaal 115,5 gemeten en in de Justaespolder 20 gemeten. Vgl. KMM Bijloke, IV-16, achttiende-eeuws afschrift over grondbezit in de Justaes- en Bijlokepolder (resp. 32 gemeten 225 roeden en 95 gemeten 277 roeden) Zie ook: GOTTSCHALK, o.c., pp. 464 en 489.

³⁵ Rijksarchief Den Haag, Staten-Generaal, nr. 12.575.

³⁶ Het is niet uitgesloten dat het hier om enkele polders rondom 'Zauterspuije' gaat langs de Axelse Vaart die nog tot Bewesten- noch tot Beoostenblijje werden gerekend. Vgl. Rijksarchief Gent, Kaarten & Plans, nr. 2644.

³⁷ Rijksarchief Kortrijk, Fonds d'Ennetière, nr. 3034, everingboek van Rietvliet 1518. Vgl. KMM, De Bijloke, S-44, stuk van 24 februari 1539 (=1540) over 43 gemeten en 106 roeden in Hulsterambacht n.a.v. akkoord met Philips van Coudenhove.

³⁸ RAG, Fonds Assenederambacht, 217, everingboek van Assenederambacht 1565. Vgl. KMM Bijloke, IV-19, kohiertje ca. 1610. Hierin: te Overslag 11 gemeten 80 roeden, te Zelzate 31 gemeten, te Doornzele 32 gemeten, te Winkel 49 gemeten 135 roeden, te Wachtebeke 203 gemeten 262 roeden en te Loos (buiten de Vier Ambachten) 53 gemeten 107 roeden. In Assenederambacht derhalve een totaal grondbezit van 327 gemeten 177 roeden.

³⁹ RAG, Fonds Nieuwenbosch, 7, everingboek van Boekhoute uit 1511.

GRONDBEZIT BIJLOKE IN DE VIER AMBACHTEN

Bijloke vlak voor de grote inundaties in de Vier Ambachten een bezit had met een omvang van nog steeds meer dan 3000 gemeten.

4. Exploitatie en profijt

Exploitatievorm

Over de exploitatie van het grondbezit van De Bijloke tijdens de dertiende en het begin van de veertiende eeuw zijn weinig of geen bronnen voorhanden.⁴⁰ We nemen aan dat, zeker tijdens de eerste anderhalve eeuw, grote delen van het grondbezit van De Bijloke een vorm van directe exploitatie hebben gekend.⁴¹ Pas vanaf de tweede helft van de veertiende eeuw krijgen we enig inzicht in de wijze waarop de abdij haar tienden, moeren, woeste gronden en land heeft geëxploiteerd.

Bij de aankoop of schenking van woeste gronden, bijvoorbeeld van moeren werden in de akte allerlei bepalingen omtrent de verdere exploitatie van de gronden opgenomen. Zo kon de schenker of verkoper een jaarlijks vruchtgebruik bedingen of was er sprake van een helftwinning bij het in cultuur brengen van de woeste grond.⁴² Aangaande het in cultuur brengen van woeste gronden is het volgende voorbeeld zeer illustratief. Zo verpachtte De Bijloke in 1349 in Zuiddorpe 21,5 gemeten uitgegraven moer voor de termijn van dertig jaar. De pachter had de plicht om van deze woeste grond weide en akkerland te maken.⁴³ We nemen dus aan de abdij de woeste gronden en moerlanden heeft doen uitbaten en de turf uit dit bezit liet afvoeren naar Gent door een netwerk van moervaarten en leden. Nadat de moergebieden waren uitgeput, werden deze in pacht uitgegeven voor langere termijn om de pachter tegen een lage pacht in staat te stellen het land in cultuur te brengen. Deze pachtvorm lijkt veel op erfpacht,

⁴⁰ Vgl. E. WILLE, *De landbouw pacht in de Vier Ambachten vanaf haar ontstaan tot bij het begin van de 15e eeuw* (ongepubl. licentiaatsverhandeling Universiteit van Gent, 1959-1960), pp. 121-122. Met dank aan de auteur (Maldegem, B.) die toestemming verleende om zijn verhandeling te raadplegen.

⁴¹ WILLE, o.c., p. 122 meent dat er pas rond 1350 pachtcontracten zijn en dat daarmee aan de rechtstreekse grondexploitatie door het klooster een eind kwam. Zie over de vormen van grondexploitatie: VERHULST (A.), *Bronnen en problemen betreffende de Vlaamse landbouw in de Late Middeleeuwen (XIIIe-XVe eeuw)*, in: *Ceres en Clio. Zeven variaties op het thema landbouwgeschiedenis*, Wageningen, 1964, p. 205-235, hiervan in het bijzonder p. 209. Zelfs tot in de zestiende eeuw kwam bij de abdij Terhagen in het Axelambacht nog op zeer beperkte schaal directe grondexploitatie voor (DE KRAKER, o.c., p. 261).

⁴² Vgl. VLEESCHOUWERS, *Regesten*, nr. 357, oorkonde uit mei 1296 betreffend de gronden van de abdij Boudelo.

⁴³ GOTTSCHALK, o.c., p. 294. Vgl. ook de legger van 1344 (folio 21) waar de pachter van een *woestine* in het Haverland een pacht had van 30 jaar en de plicht had dit 'te winnen, te coerne en te pasturerene ...' Vgl. ook WILLE, o.c., pp. 105-106 waar hij verpachtingen uit 1340 vermeldt met een duur van 30 jaar.

waarbij land eveneens tegen lange, veelal onbepaalde tijd en tegen een laag maar wel gefixeerd pachtbedrag werd uitgegeven. Achter in de legger van 1344 treffen we daarvan enkele voorbeelden aan. Zo werden acht bunder *woestine* verpacht voor de duur van vijftig jaar tegen een jaarlijkse pacht van 16 *s.pars.*, terwijl een andere partij voor 25 *s.pars.* per jaar werd verpacht met het bijkomende beding om regelmatig een kapoen te leveren.⁴⁴

In de heide- en moergebieden bezat De Bijloke ook tienden, waarover na uitgraving van het moer onvermijdelijk geschillen ontstonden met de andere tiendheffers, zoals de St.-Pietersabdij (Gent). De geschillen over de tienden deden zich vooral voor toen de plaatselijke moeren al min of meer waren uitgegraven.

Voor wat de uitbating van het akkerland en de weiden in de polders betreft, zijn over de eerste eeuwen geen algemene rekeningen of pachtcontracten voorhanden. Gelet echter op het feit dat De Bijloke een cisterciënzer abdij was, heeft de verpachting van akkerland in de polders naar alle waarschijnlijkheid zijn intrede gedaan rond het midden van de veertiende eeuw.⁴⁵ Zodra de pacht was geïntroduceerd, is het bij gebrek aan goede documentatie nauwelijks na te gaan of dat toen erfpacht betrof of dat het om tijdpacht tegen kortlopende termijnen ging.⁴⁶

Pas voor het derde kwart van vijftiende eeuw wordt het duidelijk dat de verpachting in de polders benoorden Axel plaatsvond tegen kortlopende termijnen van zes of negen jaar. Naast een geldbedrag verplichtten de pachters van de grote hofsteden zich tevens tot het leveren van bepaalde hoeveelheden tarwe en gerst e.d.⁴⁷ In de polders in het oostelijke Braakmangebied is er tevens sprake van leveranties in boter. En op een vrij groot pachtgoed te Gheertsee moest pachter Pieter Moen naast de vaste quota graan en boter ook nog rijshout leveren voor het dijkonderhoud én gedurende twaalf dagen per jaar voor het klooster werk verrichten.⁴⁸ Dergelijke pachtprestaties deels in geld en deels in natura, kwamen

⁴⁴ SAG De Bijloke, 230. Vgl. WILLE, o.c., pp. 150 e.v. over de leveranties in natura.

⁴⁵ Vgl. WILLE, o.c.. Bij de abdij Ter Duinen vond verpachting plaats begin 14e eeuw (pp. 101-103); bij de abdij Ter Doest sedert 1340 (pp. 105-106) en bij de abdij Doornzele eveneens in de 14e eeuw (p. 118).

⁴⁶ Vgl. DE KRAKER, Het grondbezit van de abdij Ter Duinen, o.c., pp. 59-63. Vgl. WILLE, o.c. (pp. 101-120) noemt sterk uiteenlopende pachttermijnen.

⁴⁷ Zo diende de pachter van de grootste hoeve in Copwijck over de 85 gemeten land en 3 gemeten zeedijk in 1509 een schotvrij geldbedrag van 244-14-8 *d.pars.* te betalen. Daarnaast werd nog melding gemaakt van de levering van 4 zakken tarwe, 2 zakken gerst en 4 zakken haver, welke leveranties werden gekoppeld aan een oppervlakte van resp. 40, 15 en 16 gemeten (SAG De Bijloke, nr. 393, pachthandboek 1510/11).

⁴⁸ SAG De Bijloke, 392, handboek over het jaar 1473/74, fo 20vo. Vgl. met betrekking tot de *corvées* ook DE KRAKER, Ter Duinen, o.c., p. 60.

GRONDBEZIT BIJLOKE IN DE VIER AMBACHTEN

overigens ook bij andere abdijen voor.⁴⁹ Gelet op de geldontwaarding tijdens de navolgende periode, was een dergelijke grondexploitatie voor de verpachter, in casu de abdij, kennelijk zeer profijtelijk. Ook tijdens de zestiende eeuw bleven de leveranties in natura nog bestaan (vgl. hierna). Zij daarbij nog opgemerkt dat de ontvangen hoeveelheden graan, boter, vlees, e.a. uiteraard direct ten goede kwamen aan de verzorging van de zieken in het hospitaal te Gent.

De Bijloke bezat ook een korenmolen bij Zaamslag (Schreydijck) die voor een termijn van zes jaar werd verpacht. Het is niet duidelijk of de pachtboeren van de abdij ook de plicht hadden hun graan op de abdijsmolen bij Zaamslag te laten malen, maar dat lag wel zeer voor de hand, daar andere kloosters in de Vier Ambachten het malen op hun molens wel verplicht stelden.⁵⁰

De zestiende-eeuwse bronnen maken duidelijk dat er nog steeds sprake was van tijdpacht tegen kortlopende termijnen. In de poldergebieden drukten de kosten van het dijkonderhoud zwaar op de grond. Over de verdeling van de dijkgeschotten werden tussen de abdijen en hun pachter afspraken gemaakt. Bij de verpachting van de landen van De Bijloke was bepaald dat de kosten van de dijkgeschotten goeddeels voor rekening van de pachter kwamen.⁵¹ In de polders werd er verpacht volgens het principe *vrij zuver ghelt*, waarbij de abdij alleen in bijzondere gevallen de extra-ordinaris dijkgeschotten voor eigen rekening nam, zoals de constructie van nieuwe werken, de vervanging van sluizen en de herstellingen na een algemene inundatie van de desbetreffende polder.⁵²

Een verpachtingskohier van 25 april 1582 bevat belangrijke informatie over de verpachting van tal van percelen land in het Axelambacht voor de duur van zes jaar.⁵³ In totaal gaat het om de verpachting van 383 gemeten en 176 roeden die verspreid lagen in Beoosten- en Bewestenblijje, Aen- en Ghenderdijcke, Copwijck (bijna de helft) en het Haverland bij Zuiddorpe.

Bij sommige van de verpachte percelen in Copwijck en Bewestenblijje werd de bepaling *vrij zuver gelt* in acht genomen. Voor een enkele pachter werden er omtrent het gebruik van de bomen ten behoeve van zijn huizen en schuren nog enige bepalingen aan toegevoegd. Bij een aantal pachters werd naast een prestatie in geld ook nog een verplichting in zakken graan verlangd. Zo diende

⁴⁹ Vgl. WILLE, o.c., pp. 71-73 wijst er met nadruk op dat in de Vier Ambachten de pachtprestatie in geld domineerde met hier en daar wat '*capones*'. Op pp. 150, e.v. spreekt de auteur zich weer min of meer tegen. Naar onze mening kan worden gesteld dat in de Vier Ambachten de geldpacht overheerste, maar dat bij diverse abdijen leveranties in natura (graan, boter, vlees) zelfs tot in de 16e eeuw bleven voorkomen.

⁵⁰ Vgl. de abdij Ter Duinen in het Hulsterambacht.

⁵¹ SAG De Bijloke, 393, In het handboek over het jaar 1533 wordt op verschillende plaatsen uitdrukkelijk vermeld dat het om pacht gaat *sonder bate ende naerhede*. De pachters van de abdij konden dus geen erfpacht pretenderen, zoals bij verschillende andere abdijen wel gebeurde. Vgl. WILLE, o.c., pp. 149, e.v.

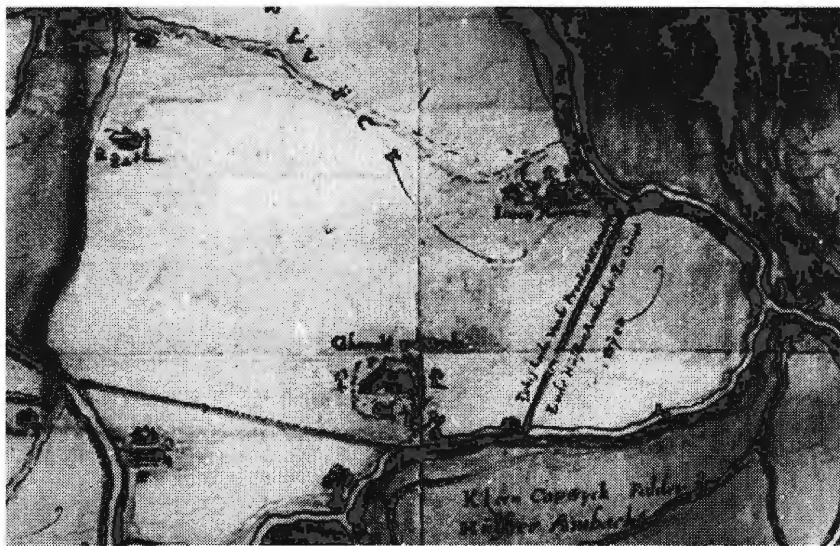
⁵² KMM De Bijloke, V-26, kohier uit april 1582.

⁵³ KMM De Bijloke, V-26.

ADRIE DE KRAKER

de pachter van een hoeve van 85 gemeten naast zijn pacht van achttien pond tevens vier zakken tarwe eens te betalen. In Copwijck verkocht De Bijloke een hoeve met huizen en schuren voor 50 *lb.gr.vls.* De pachter van een hoeve van ruim 44 gemeten in diezelfde polder werd verplicht gedurende zijn pacht de vervallen stallingen en het woonhuis te herstellen. In de woning moest namelijk een geheel nieuwe keuken komen die vervolgens van witte kalkmuren diende te worden voorzien. De kosten van de reparaties werden geschat op ruim zestien pond. Hoewel het aantal gemeten dat in 1582 in het Axelambacht opnieuw werd verpacht maar een gering gedeelte was van het totale landbezit van De Bijloke, kan hieruit worden opgemaakt dat het met name in Copwijck toch om redelijk grote bedrijven ging.⁵⁴

Over de heersende pachtverhoudingen rees tijdens de zestiende eeuw slechts één geschil. Dit was een proces dat de abdij tegen haar pachters in de evering van Rietdijck & Wulfsdijck aanspande. Het ging hierbij om slechts 12 gemeten en 100 roeden die de pachters zich in feite als erfpacht hadden toegeëigend. De

4. Pachtgoederen van De Bijloke in de evering Copwijck (Rijksarchief Gent, Kaarten & Plans, 2547, detail)

⁵⁴ RAG, Kaarten & Plans, 2647, kaart van Zaamslag en Aendijcke van Francois Horenbault uit 1569. Hierop zijn ook de grotere afzonderlijke pachthoeven van De Bijloke in Copwijck te zien. Deze kaart is afgedrukt in VERHULST, *Landschap en landbouw*, o.c., pp. 72-73. Vgl. WILLE, o.c., pp. 169-178 waar hij spreekt over kapitaalkrachtige particuliere exploitanten van abdijgoederen gedurende de 13e - 15e eeuw.

GRONDBEZIT BIJLOKE IN DE VIER AMBACHTEN

Bijloke kreeg van de Raad van Vlaanderen gelijk, maar de pachters gingen te Mechelen in beroep waar hun appèl tenslotte ongegrond werd verklaard.⁵⁵

De opbrengst

Nu we enig inzicht hebben gekregen op welke wijze de abdij De Bijloke haar bezit heeft uitgebaat, rest nog de vraag welk profijt zij uit haar bezit heeft getrokken. Om deze vraag te kunnen beantwoorden dienen we de jaarlijkse opbrengsten uit de algemene rekening wat nader te bekijken.⁵⁶

Met uitzondering van het genoemde proces duiden de omvang van haar bezit en bovenstaande pachtverhoudingen er op dat De Bijloke hoogst waarschijnlijk vrij sterk van haar moeren, land en tienden in de Vier Ambachten heeft kunnen profiteren. Met name de opbrengst van de tienden, die steeds voor een termijn van drie of zes jaar werden verpacht, zal daar zeker toe hebben bijgedragen.

Uit de tweede helft van de vijftiende eeuw zijn er enkele -reeds genoemde - handboeken van de ontvanger bewaard gebleven waarin de pachtontvangsten werden genoteerd. De pachtontvangsten werden gerubriceerd naar polder. Zoals elk handboek van dergelijke aard vergt het heel wat bewerking en vergelijking om de gegevens kwantitatief te kunnen verwerken. Alleen waar het de totaalontvangsten (met achterstallen) uit de Vier Ambachten betrof hebben we de gegevens uit de handboeken in de onderstaande tabel opgenomen. Maar ook dat hebben we met veel reserve gedaan, temeer daar de abdij aparte regelingen met de pachters had inzake de betaling van de dijkgeschotten. In de meeste gevallen werden de dijkgeschotten op de jaarlijkse pacht gekort, maar in andere gevallen diende de pachter even geduld te hebben. Dit laatste was het geval over de jaren 1554 en 1555, zoals het handboek uit die jaren vermeldt.⁵⁷ We hebben de inkomsten uit deze handboeken vanaf 1471 tot 1552 in onderstaande tabel samengevat.

Pas voor de tweede helft van de zestiende eeuw beschikken we over enkele rekeningen van De Bijloke, die betrekking hebben op het volledige grond- en tiendbezit in de Vier Ambachten en daarbuiten. Het gaat hier om algemene rekeningen die met enige hiaten lopen vanaf 1555 tot 1584.

De ontvangsten zijn drie hoofdstukken gerubriceerd, te weten, de pachten in het Axelambacht (A), de cijnzen in het Assenederambacht (B) en de tienden in de

⁵⁵ ARAB, Fonds Grote Raad, 843 (127), pp. 1309-1315, geëxtendeerde sententie van 5 april 1544. De Raad van Vlaanderen had reeds op 28 april (1543) vonnis gewezen, waarin de pachters de achterstallige pacht vanaf 1530 dienden te betalen.

⁵⁶ Vgl. VAN HEDDEGHEM, o.c., pp. 228-238.

⁵⁷ SAG, De Bijloke, 395. *Es te weten dat tgheschot van Copwijck, Schreydijck ende Bayaertspoldere vanden jare XVc LIIII ende LV den pachters niet afgeslegghen en es gheweest nemaer alhier ghestelt ghelycquideert ende afgheslegghen mette gheschote vanden jaere XVc LVI elc in particuliere naer uutwijssen huerliedder pachtbrieven ende voorwaerden ...*

ADRIE DE KRAKER

Vier Ambachten (C). Daarnaast is er nog een rubriek met ontvangsten uit Gent en omstreken en een rubriek met ontvangsten van allerlei soorten renten. Daar de ontvangstrubrieken weinig gespecificeerd zijn, is moeilijk na te gaan waar de schommelingen in de bedragen aan toe geschreven dienen te worden.

Tabel 5. De inkomsten uit het grond- en tiendbezit van De Bijloke in de Vier Ambacht en elders tussen 1471 en 1585

Jaar	A	B	C	sub. Vier Amb.	Gent	renten	totalis
1471				4.177-13- 3			
1504				3.112- 1- 2			
1529				5.016-16- 1			
1533				3.983-15- 2			
1549/50				5.196-14- 7			
1551/52	2071						
1555/56	4932	1942	1161	8.035-11- 6	2907	7662	18.603- 9- 4
1557/58	3341	1328	1105	5.774- 0-11			12.659-12- 7
1558/59	3485	1428	1366	6.279- 7-10	2470	5285	14.033-14- 7
1559/60	3442	1003	935	5.379-18- 7	3173	4339	12.892- 0- 4
1560/61	2364	1137	1016	4.516-15- 5	3030	4673	12.218-19- 4
1561/62	3410	1411	1242	6.062-14- 8	2760	4954	13.777- 2-11
1563/64	3623	1482	1104	6.128-18- 9	2938	4052	13.118- 4- 5
1567/68	3467	887	1431	5.784-15- 6	4224	2918	12.927-18- 3
1568/69	2932	1392	833	5.157- 2- 5	3213	3542	11.912- 4- 0
1571/72	1614	1144	1250	4.008- 1-11	2795	4773	11.576- 3- 0
1573/74	3626	1902	1377	6.904-16- 7	3724	3781	14.409-13- 7
1584/85	150	82	80				539- 2- 6

BRON: SAG De Bijloke, nrs. 297-300 en 392-395. Alle bedragen in *lb.pars.* Vgl. ook VAN HEDDEGHEM, o.c., pp. 228-238.

Uit bovenstaande tabel maken we op dat de inkomsten uit de Vier Ambachten gemiddeld 40 tot 45% van de totale inkomsten van de abdij vormden. Het rekenjaar 1571/72 vormt hierop een uitzondering vanwege het oorlogsgewoel in het gebied.⁵⁸

⁵⁸ Vgl. DE KRAKER (A.M.J.), De woelingen der Watergeuzen in het Vlaamse kustgebied. Een onderzoek naar hun akties in de Vier Ambachten en de gevolgen daarvan tussen 1572 en 1576, in: *Jaarboek van de Oudheidkundige Kring "De Vier Ambachten"*, 1980/81, pp. 65-186. VAN HEDDEGHEM, o.c., pp. 236-237 heeft dit rekenjaar verder uitgewerkt. De ontvangsten van cijzen, tienden en pachten vormden 59% van de totale ontvangst die hij abusievelijk op 11.596-3-6 *d.pars.* stelt.

GRONDBEZIT BIJLOKE IN DE VIER AMBACHTEN

Zoals we eerder aan de hand van de verpachtingen in het Axelambacht uit 1582 opmerkten, ontving de abdij ook een bescheiden pacht in natura, namelijk in graan.

Uit de informatie die in 1556 werd gehouden naar de staat van het klooster blijkt dat het jaarlijkse inkomen tussen 600 en 700 *lb.gr.vls.* bedroeg.⁵⁹ De ontvangst over 1552 bedroeg ruim 8318 *lb.pars.* en over 1553 en 1554 resp. 7981 en 7193 *lb.pars.* Kennelijk gaat het hier alleen om de inkomsten uit de Vier Ambachten. De uitgaven over al deze jaren overtroffen de inkomsten. Zo was het tekort in 1552 nog gedekt door de verkoop van bomen. Verder dacht de abdis de tekorten te dekken door nog meer hout te verkopen en daarnaast nog diverse kleinere percelen land.

In de informatie worden ook oorzaken aangegeven van de financiële problemen van De Bijloke. Niet door slecht bestuur, maar vooral door de last van de beden, subventiën, dijkgeschotten en door het grote aantal zieken in het hospitaal, maakte het klooster moeilijke tijden door. Zo was de abdis nog 300,- ten achter met het betalen van de geschoten. Met name op het vlak van de waterstaat speelde de abdij een leidende rol. Als grootste grondbezitter was zij namelijk verantwoordelijk voor de dijkzorg in de evering Copwijck. Bovendien had zij een belangrijke stem in het kapittel als het ging over de uitwatering van de wat zuidelijker gelegen evering Rietdijck-Wulfsdijck en sprak de abdis een flink woordje mee in de dijkzorg van de Zaamslagpolders. Verder werden er uitgaven gedaan voor het herstel van gebouwen en pachtgoederen. De in 1552 bij zware stormen vernielde zeedijken had de druk van de dijkgeschotten omhoog gestuwd. Bovendien moesten huizen en schuren van diverse pachters worden hersteld.⁶⁰ In 1558/59 - dus na de informatie - moesten weer grondige herstellingen aan de abdijsmolen in Copwijck worden verricht.⁶¹

5. Het 'einde' van de invloed van De Bijloke in de Vier Ambachten

Ten tijde van de Calvinistische Rpubliek (1578-1584) werden de goederen van De Bijloke door de Gentse magistraat genaast.⁶² In 1579 werd de staat van baten

⁵⁹ ARAB Fonds Staat en Audiencie, (afgekort als Aud), nr. 898, folio's 173ro-204vo. Zuster Anna Uuijtenhove, 50 jaar, deelde mee dat het jaarlijkse inkomen tussen 100 en 1200 *lb.gr.vls.* schommelde, zusters Lysbet vanden Catulle, 62 jaar, en Agnez van Cauwenhove, 41 jaar, noemden een jaarlijks inkomen van tussen 6 en 700 *lb.gr.vls.*, terwijl zuster Josine van Overwale, 52 jaar oud het inkomen honderd pond lager schatte. Tenslotte werd in het eindverslag van 19 september 1556 een jaarlijks inkomen van tussen 600 en 700 *lb.gr.vls.* aangehouden.

⁶⁰ SAG De Bijloke, rekening 1555/56.

⁶¹ SAG De Bijloke, nr. 395, rekening 1558/59, herstellingen aan de abdijsmolen tot een bedrag van 100 *lb.pars.*

⁶² Vgl. DE KRAKER, Ter Duinen, o.c., pp. 48-50. Zie ook VAN HEDDEGHEM, o.c., pp. 183, *passim*. En reeds in 1566 was het interieur en de inboedel van de gebouwen te Gent door de Beeldenstormers flink toegetakeld.

ADRIE DE KRAKER

en lasten van het klooster opgemaakt. De inkomsten uit de Vier Ambachten bedroegen ruim 833 *lb. gr. vls.* De lasten die op dat bezit drukten bedroegen ruim de helft, waarvan de dijkgeschotten alleen al 315 *lb. gr. vls.* In deze staat worden verder geen omrekeningen gemaakt inzake leveranties van granen of andere goederen, wel wordt nog ruim aandacht besteed aan de houtverwerving van het klooster, maar dit valt verder buiten het kader van ons onderwerp.

Enkele zusters waren na de confiscatie van de kloostergoederen vanuit Gent via Oudenaarde naar Doornik vertrokken. Andere zusters waren naar familieleden te Antwerpen en Brugge gegaan en weer andere naar zusterorden in Noord-Frankrijk.⁶³

Terwijl de Gentse calvinisten de inkomsten van De Bijloke opstreken, werd het Gentse kwartier in 1583 opnieuw toneel van het strijdgewoel. De veldtocht van Alexander Farnese in dit gebied eindigde met de verovering van de Vier Ambachten (1583), de stad Gent (1584) en Antwerpen het jaar daarna. De oorlogshandelingen brachten ook grootschalige inundatie met zich mee tussen 1584 en 1586. Daardoor liepen de inkomsten uit de goederen van De Bijloke zeer sterk terug. Alle polders benoorden de lijn Sas van Gent -Zuiddorpe - Hulst waren overstroomd. Alleen de stad Axel lag nog als een eiland in zee.⁶⁴

De rekening van 1584/86 maakt zeer omstandig gewag van de oorlogsellende die het gebied heeft getroffen in de vorm van een grootschalige inundatie. De ontvanger had op 15 juli 1586 juist in Axel zijn traditionele zitdag gehouden en van alle pachters de jaarlijkse pacht in ontvangst genomen toen in diezelfde nacht de Staatse troepen de stad veroverden. Hij wist niet te ontkomen en werd met zijn gezin naar Vlissingen gevoerd. Zijn hele administratie en ontvangen inkomsten werden hem ontnomen, maar na grote inspanningen kon hij zijn documenten enige tijd later weer terug in bezit nemen.⁶⁵

Kort na het innemen van Axel drong het zeewater ook in zuidelijke richting door tot voorbij Sas van Gent en Zuiddorpe. Dat houdt dus in dat alle grondbezit van De Bijloke in het Axelambacht, dat is circa 2000 gemeten verloren ging. Hoewel er rondom Axel later weer polders werden bedijkt, gebeurde drooglegging onder Staats toezicht, waarbij uit godsdienstige overwegingen aan de oude geestelijke instellingen geen plaats meer was toebedeeld.⁶⁶ Wel deed het klooster begin

⁶³ ARAB Aud, 912, fos 2-25, informatie gehouden op 14 januari 1585. Vgl. VAN HEDDEGHEM, o.c., p. 183, e.v.

⁶⁴ Vgl. DE KRAKER (A.M.J.), De overgang van Axel, een herwaardering van de gebeurtenissen tussen 1565 en 1590, in: *Zeeuws Tijdschrift*, 1986, pp. 161-171.

⁶⁵ SAG De Bijloke, nr. 299, rekening over 1584 en 1585, fos 65vo-66ro. Deze rekening werd gesloten op 25 mei 1588. Vgl. ook de informatie uit 1587 (ARAB Aud, 913, fos 212ro-232ro), waaruit een en al treurnis spreekt over de achttien overgebleven religieuzen in de abdij.

⁶⁶ Pas bij de herdijkingen tijdens het Twaalfjarige Bestand kreeg De Bijloke weer wat invloed bezuiden Axel, maar de meeste bedijkingen waren hier na 1621 geen lang leven beschoren. De Bijloke bleef daarom vooral tiendbezitter in dit gebied.

GRONDBEZIT BIJLOKE IN DE VIER AMBACHTEN

zeventiende eeuw nog mee aan de bedijkingen in en rondom Zuiddorpe. In 1617 dijkte zij mee voor 172 gemeten en in 1634 opnieuw voor 107 gemeten.⁶⁷

In 1585 werd dan ook over een 'enorme schuldenlast' van De Bijloke gesproken, die vooral was ontstaan door voedseluitdelingen.⁶⁸ Genoemd jaar was een tijd van hoge graanprijzen en gelet op de grote militaire campagnes van Farnese in dit en voorgaande jaren, leefden kennelijk velen van de bedeling. Dat betekende voor De Bijloke vele extra uitgaven, waar slechts zeer geringe inkomsten tegenover stonden.

6. Conclusies

Overzien we de invloed van het klooster De Bijloke benoorden Gent, dan is het duidelijk dat deze vooral geconcentreerd was in de Vier Ambachten. Na een betrekkelijk snelle opbouw van het grond- en tiendbezit tijdens de dertiende en veertiende eeuw, ging de uitbreiding van dit bezit in de volgende eeuw in een wat trager tempo door. Rond 1450 moet de totale omvang van het grondbezit het klooster in de Vier Ambachten tussen 3700 en 3800 gemeten (1650 à 1692 ha) worden geschat. Eind vijftiende eeuw kreeg De Bijloke een grote klap te verwerken toen circa 700 gemeten (312 ha) land in de oostelijke Braakman verloren gingen. Terwijl de abdij rond 1580 nog ruim 3100 gemeten (1380 ha) bezat, ging eind zestiende eeuw vrijwel al het landbezit in het Axelambacht door inundatie verloren. Met uitzondering van het land rondom Zuiddorpe, werd van het bezit verder weinig meer gerecupereerd. Rond 1600 bezat De Bijloke overwegend nog tienden en minder vruchtbare gronden in het Asseneder- en Boekhouterambacht.

Het is niet overdreven te stellen dat De Bijloke vier eeuwen lang bijna de helft van haar inkomsten uit De Vier Ambachten betrok. Hierbij waren vooral de inkomsten uit tienden en uit de landerijen in de polders van groot belang. Behalve inkomsten in de vorm van geld trok de abdij ook heel wat inkomsten uit de Vier Ambachten in de vorm van leveranties in natura en turf.⁶⁹ Gelet op de unieke samenwerking tussen abdij en hospitaal, hing de verzorging van zieken en behoeftigen in Gent en omliggende parochies goeddeels af van het wel en wee van het abdijbezit in de Vier Ambachten. Aan het einde van de zestiende eeuw heeft De Bijloke zich voor wat haar inkomsten betreft dan ook sterk moeten heroriënteren.

⁶⁷ SAG De Bijloke, nr. 405, everingboek van de polders bezuiden Axel (amodiatie 1634), nrs. 435, 444 en nr. 448 uiteenlopende stukken betreffende polderzaken.

⁶⁸ VLEESCHOUWERS, *Regesten*, nr. 1140.

⁶⁹ Hiermee onderstrepen het belang van de zeepolders van de Vier Ambachten voor de Vlaamse economie en samenleving zoals verwoord door VERHULST, *Landchap en landbouw*, o.c., p. 102.